

ELITĂ DE MASĂ ÎN CONCEPȚIA LUI ORTEGA Y GASSET

CONSTANTIN V. LUCIAN

Format la școala neokantiană, din 1910 profesor de metafizică la Madrid, Ortega y Gasset * este unul dintre sociologii vest europeni care a studiat cu deosebită atenție problematica raporturilor obiective care se stabilesc între elite și mase. Lucrarea *Revolta maselor*, unde autorul își expune punctele de vedere relative la problematica mai sus-amintită, a apărut sub forma unei succesiuni de articole începând cu anul 1926 „într-un cotidian madrilen”¹ fapt care își pune amprenta asupra modului în care autorul își expune ideile.

După cum remarcă și Ion Ungureanu² sociologia lui Ortega y Gasset, alături de cea a lui F. Shils și de cea a lui D. Bell, se încadrează în grupul celor care „concep intelectualii ca grup social, tot mai des numit cu termenul de «intelighenție», responsabil pentru orientarea culturală sau «expresivă» a societății”³.

1. Problematika deosebirii ontologice între elită și masă este privită din unghiul de vedere a ceea ce autorul numește „faptul caracteristic al timpului nostru”⁴, care este conflictul valoric manifestat în societatea vest-europeană în prima jumătate a secolului XX. În opinia lui Ortega y Gasset conflictul se manifestă atât sub forma unei ciocniri între *valorile tradiționale* și *noile valori* propuse de o societate aflată în plină transformare tehnologică, cât și sub forma unor conflicte de mentalități și comportamente. Expertesia rezumativă a deosebirilor valorice și comportamentale din societatea occidentală este expusă de gânditorul spaniol sub forma caracterizării a două concepte: cel de „om superior” (om de elită) și cel de „om-masă”.

Distincția între cele două tipuri umane va fi distincția, imuabilă în istorie, între elite și mase.

2. Încă de la începutul lucrării autorul arată că, în interpretarea istoriei susține un punct de vedere „radical aristocratic”⁵.

„Am spus și continui să cred cu o convingere cu fiecare zi mai fermă — afirmă Ortega y Gasset — că societatea umană este întotdeauna aristocrația, fie că vrea, fie că nu, prin chiar esența ei”⁶.

* Ortega y Gasset (1883—1955) — eseist, filosof și sociolog spaniol a elaborat o concepție cu tendințe iraționaliste; el a elaborat numeroase lucrări, printre care: *Dezumanizarea artei* (1925); *Revolta maselor* (1929); *Spre o filosofie a istoriei* (1941); *Omul și lumea* (postum 1957).

¹ Jose Ortega y Gasset, *La revolte des masses*, Paris, Librairie Stock, 1937, p. I.

² I. Ungureanu, Ștefan Costea, *Introducere în sociologia contemporană*, București, Edit. Științifică și enciclopedică, 1985, p. 185.

³ *Ibidem*.

⁴ J. Ortega y Gasset, *op. cit.*, p. 10.

⁵ *Op. cit.*, p. 12.

⁶ *Op. cit.*, p. 12.

În măsura în care există societatea este aristocratică „și încetează să mai fie societate atunci când își pierde aristocrația”⁷. Însă autorul nu se referă la aristocrație în sensul general al termenului. De exemplu, după Ortega y Gasset, aristocrația franceză din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, care a fost înlăturată de la putere de revoluția de la 1789, „nu reprezintă aristocrația ci, din contră, moartea și putrefacția unei magnifice aristocrații; ceea ce rămâne într-adevăr aristocratic acestor ființe, era aceea grație semeată cu care știau să-și întindă gâtul cuțitului ghilotinei”⁸. Autentica aristocrație nu are nimic comun cu asemenea oameni căci „împărțirea societății în elite și mase nu este o împărțire în clase sociale ci mai curând în clase de oameni și această împărțire nu poate coincide cu un tablou ierarhic al claselor superioare și inferioare”⁹.

Dealtfel, după gânditorul spaniol, noțiunea de noblețe a suferit o deturnare a sensului fiind identificată cu noblețea sângelui care este ereditară. Aceasta se convertește în anumite drepturi comune și pasive care „se dobândesc și se transmit ca un lucru inert”¹⁰. Dar, din punct de vedere etimologic cuvântul de noblețe este esențialmente dinamic. „Nobil înseamnă cunoscut, altfel spus cel care este faimos, cel care se face cunoscut distingându-se de masa anonimă”¹¹. Noblețea ereditară are un caracter indirect și pentru a se menține în limitele de cuprindere ale noțiunii originare fiul trebuie să realizeze aceleași lucruri ca și tatăl său. El trebuie să se distingă de masa anonimă a oamenilor prin efort, disciplină și creație.

Primul element care duce la detașarea elitei din plasma socială este dorința de „a nu coincide”¹² cu marea majoritate a indivizilor. De exemplu, grupurile care au format elita Angliei erau compuse din indivizi care nu aveau în comun decât nonconformismul. Dorința nonconformismului apare, în special, în momentele cheie ale istoriei atunci când societatea „zămislește” o nouă minoritate guvernantă. „Acest element care produce unirea celor puțini pentru a-i separa mai bine de cei mulți este întotdeauna implicat în formarea unei minorități”¹³ responsabile de orientarea expresivă a societății. *Al doilea element* generator și liant unificator al minorităților de elită este coincidența ideilor, dorințelor, gusturilor și modelelor comportamentale.

Însă omul de elită nu se identifică cu „pretențiosul care se crede superior celorlalți”¹⁴ ci cu omul a cărui axă comportamentală se definește printr-o exigență exemplară față de sine și față de ceilalți. De aceea omul superior își asumă o mulțime de sarcini și îndatoriri al căror scop este întotdeauna desăvârșirea moral-spirituală¹⁵. El este preocupat să se depășească pe sine iar perfecționarea sa este strâns legată de imperativele

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Op. cit.*, p. 13.

⁹ *Op. cit.*, p. 7.

¹⁰ *Op. cit.*, p. 61.

¹¹ *Op. cit.*, p. 62.

¹² *Op. cit.*, p. 5.

¹³ *Op. cit.*, p. 5.

¹⁴ *Op. cit.*, p. 6.

¹⁵ Trebuie remarcat că după Ortega y Gasset clasa oamenilor de elită nu îi include numai pe cei cu rezultate de excepție ci și pe cei care chiar dacă nu și-au împlinit aspirațiile, au făcut un efort constant îndreptat către desăvârșirea moral-spirituală.

social-culturale care se obiectualizează în reguli exterioare individului uman. Dintr-o intimă necesitate omul de elită face apel la regula exterioară (imperative social-culturale) „care îi este superioară și în serviciul căreia se înrolează în mod liber”¹⁶. În plus el inventează noi asemenea reguli, de o complexitate încă și mai mare, în serviciul cărora își angajează întreaga energie. Omul superior nu resimte aceste angajamente ca pe niște obligații apăsătoare pentru că le îndeplinește dintr-un imbold interior.

Oamenii de elită nu au numai obligații ci și anumite privilegii care îi disting de restul populației. „Privilegiile nobleții nu sunt, la origine cel puțin, concesi sau favoruri ci cuceriri. Și în principiu menținerea lor presupune că privilegiatul ar trebui să fie capabil să le recunoască în orice clipă”¹⁷ dacă ar fi necesar sau dacă cineva ar încerca să îl deposedeze de ele. Prin urmare ele nu sunt numai o posesiune pasivă de care omul de elită doar se bucură ci una activă care se dobândește: *ea desemnează limitele către care tind eforturile sale*. Dimpotrivă drepturile omului-masă sunt drepturi pasive și impersonale pentru care nu a luptat, ele fiind dăruite de generozitatea destinului¹⁸.

Datorită disciplinei, exigenței, capacității de efort și a inclinației către continua perfecționare, opunându-se individualismului distructiv, aristocrațiile au făcut posibilă coeziunea societății și progresul civilizației umane. Aristocrația (elita) timpurilor noastre apărută după 1789 este *continuatoarea celei anterioare și creatoarea celei mai avansate și complexe culturi și civilizații*.

Civilizațiile anterioare se caracterizau prin puținătatea principiilor cu rol de fundament, puținătate care a dus la dispariția lor. Actuala civilizație însă este pusă în pericol nu de numărul minim de principii ci de marea ei complexitate. Rod al unei minorități creatoare (elite) deosebit de activă, dimensiunea cultural-simbolică a epocii noastre depășește tot mai mult nivelul de receptivitate al maselor.

3. Conceptul pe care Ortega y Gasset îl opune celui de *om superior* este conceptul de *om-masă*. Din punctul de vedere al semnificației el este solidar cu conceptul de masă socială. Dar în timp ce noțiunea de om-masă desemnează tipul uman, altfel spus o abstracție reprezentativă pentru o clasă de oameni, conceptul de masă socială desemnează tocmai clasa de oameni care materializează determinațiile timpului uman amintit.

Indivizii care alcătuiesc masa socială trăiesc „răspânșiți în lume, în grupuri mici sau izolați”¹⁹ ducând „aparent o viață divergentă, dissociată, distantă”²⁰, însă dorințele, modalitățile de comportament și ideile sunt în general identice. Identitatea afectivă este trăsătura cea mai semnificativă și liantul cel mai important al masei sociale care altfel este inertă²¹.

¹⁶ Jose Ortega y Gasset, *op. cit.*, p. 60.

¹⁷ *Op. cit.*, p. 61.

¹⁸ Ortega y Gasset aduce ca exemplu drepturile omului și cetățeanului aduse și validate de revoluția de la 1789.

¹⁹ Jose Ortega y Gasset, *op. cit.*, p. 3.

²⁰ *Op. cit.*, p. 3.

²¹ De altfel masa socială a jidă în acest nume, ne spune Ortega y Gasset, nu pentru că este multitudinară ci pentru că este inertă.

Tipul uman la care se referă noțiunea de om-masă are următoarele determinări comportamentale : „liberă expansiune a dorințelor vitale”²² ; are impresia că totul îi este permis și de aceea „nu face experiența propriilor sale limite”²³. Prin urmare omul-masă al tuturor epocilor istorice, susține gânditorul spaniol, face presiuni asupra bunelor așezăminte ale societății intrând în conflict cu minoritățile creatoare care tind să conserve și să dezvolte organizarea societății. Singurul element care oprește masa socială (omul-masă) să își extindă în mod nejustificat prerogativele în societate este aplicarea forței;

— omul-masă afirmă „în modul cel mai natural din lume”²⁴ că profilul său spiritual, afectiv și valoric (opinii, gusturi, inclinații) este perfect încheșat. De aceea el nu poate să admită că cineva îi este superior. Această stare de spirit își are originea în principal în credința că superioritatea unora dintre semenii noștri se manifestă prin capacitatea de a limita dorințele altcuiva. Sentimentul „superiorității altuia nu i-ar putea fi dat — afirmă Ortega y Gasset — decât de către un individ care, fiind mai puternic decât el l-ar obliga”²⁵ să-și limiteze nesfârșitele dorințe;

— spre deosebire de omul de elită omul-masă se caracterizează printr-un perfect ermetism intelectual și comportamental. Omul-masă „obișnuiește să nu facă din propria sa pornire nici un apel la o instanță exterioară”²⁶ și superioară. Dacă nimic nu-l silește să iasă din frânturile de idei pe care le are și pe care le consideră un sistem ideatic deplin și în afara oricărei deveniri, el rămâne orientat numai către sine. Numai violența îl poate scoate din această stare fiind un om, nu activ, ci reactiv;

— „ideile acestui om mijlociu nu sunt idei autentice; a le poseda nu implică cultură”²⁷. Orice idei pe care le are acest om inferior sunt erori căci nu se poate vorbi de idei autentice „dacă nu se admite o instanță care le reglează, o serie de norme la care se poate face referire în discuție. Aceste norme sunt *principiile culturii* (...) Nu există cultură unde nu există principii de legalitate civilă la care se poate apela. Nu există cultură acolo unde nu există respectul bazelor intelectuale la care ne referim în dispută”²⁸. Ori masa socială — susține gânditorul spaniol — are o aversiune pronunțată pentru regulile definiției ale culturii și civilizației;

— prin urmare *omul-masă este un om limitat, inferior, incapabil să creeze. El nu poate nici măcar să conserve organizarea societății* care îi permite să trăiască la standardele actuale. Nefiind în nici un fel sensibil la efortul genial al oamenilor de elită care a făcut posibil progresul actual, omul-masă este pe deplin convins că nivelul consumului și poziția sa în societate se datorează „unei soarte fericite care l-a favorizat personal”²⁹ și unor calități deosebite pe care numai el le posedă. În ambele cazuri „ar fi vorba de excepție de la cursul normal al vieții și al lumii”³⁰ :

²² J. Ortega y Gasset, *op. cit.*, p. 55.

²³ *Op. cit.*, p. 55.

²⁴ *Op. cit.*, p. 59—60.

²⁵ *Op. cit.*, p. 55.

²⁶ *Op. cit.*, p. 59.

²⁷ *Op. cit.*, p. 70.

²⁸ *Op. cit.*, p. 70.

²⁹ *Op. cit.*, p. 64.

³⁰ *Ibidem.*

— de aceea el are o „îngratitudine funciară față de tot ceea ce a făcut posibilă ușurința existenței sale”³¹.

4. Masa socială dobândește și dimensiuni concret istorice. În descifrarea „ecuației psihologice” a tipului uman reprezentativ pentru masa socială de astăzi Ortega y Gasset pornește de la așa-numitul „fapt al aglomerației”³². Orașele, afirmă Ortega y Gasset sunt pline de locuitori, hotelurile de vizitatori, trenurile de călători, cafenelele de consumatori, sălile de așteptare ale medicilor renumiți sunt invadate de bolnavi care speră să fie vindecați, sălile de spectacol au devenit neîncăpătoare, iar plajele suprapopulate. „Ceea ce altădată nu era o problemă devine astăzi una aproape continuă : a găsi loc”³³. Cauza este creșterea semnificativă a nivelului de trai. „Masele au dorințe și nevoi pe care altădată le calificam ca rafinate pentru că erau privilegiul celor puțini”³⁴. De exemplu — afirmă Ortega y Gasset — în 1820 la Paris nu existau zece săli de baie în casele particulare, iar astăzi ele sunt de domeniul uzului comun ; masele folosesc cu relativă competență o mare parte a mijloacelor tehnice pe care înainte le foloseau numai specialiștii. Mai semnificativ este faptul că masa socială are un acces tot mai mare la „tehnicile juridice și sociale. În secolul al XVIII-lea anumite minorități au descoperit că orice ființă umană, numai prin faptul că s-a născut, și fără necesitatea unei calificări speciale, posedă anumite drepturi politice fundamentale, faimoasele drepturi ale omului și cetățeanului și că aceste drepturi comune tuturor (...) erau singurele existente”³⁵. Orice alte drepturi de care beneficiau anumite clase și pături sociale erau considerate privilegii și condamnate ca atare.

Ideea unui corp comun de drepturi și libertăți aparținea la început numai unei foarte restrânse minorități de elită ; „Pe parcursul întregului secol XIX masa care continua să se entuziasmeze de aceste drepturi ca de un ideal nu numai că nu și le apropiase, nici nu le putea exercita (...) dar în fapt continua să trăiască și să se simtă sub legislația democratică ca în vechiul regim. Poporul (...) știa deja că era suveran dar nu credea”³⁶.

În secolul XX idealul suveranității poporului și al drepturilor omului și cetățeanului s-a transformat, însă, în realitate în sensul că legislațiile „care sunt scheme exterioare ale vieții publice”³⁷, și spiritul fiecărui individ au devenit expresia acestui bagaj conceptual și instituțional.

Rațiunea de a fi a acestor așezăminte a fost gândită de minoritățile creatoare de istorie astfel încât să scoată ființa umană din starea de servitute inferioară în care se găsea și să trezească în ea o anumită demnitate care să se exprime printr-o conștiință liberă. Dar transformându-se în realitate idealul propus de elitele politice a dobândit și caracteristici specifice modului de a fi al masei sociale, în sensul că acestea devenind „rebele față de minorități”³⁸ încearcă să le conteste autoritatea ; masa socială se ridică împotriva elitelor distrugând și călcând în picioare chiar insti-

³¹ *Op. cit.*, p. 55.

³² *Op. cit.*, p.1.

³³ *Op. cit.*, p. 2.

³⁴ *Op. cit.*, p. 14.

³⁵ *Op. cit.*, p. 15.

³⁶ *Op. cit.*, p. 15.

³⁷ *Ibidem.*

³⁸ *Ibidem.*

tuțiile care sancționează drepturile omului și cetățeanului — esența actualii civilizații. Dacă altă dată stătea neobservată în spatele scenei sociale astăzi masa socială iese la rampă și încearcă să obțină cele mai bune poziții în viața social-economică și politică. „Protagonistii au dispărut; acum nu mai există decât mulțimea (le chœur)”³⁹. „Ea a devenit personajul principal”⁴⁰.

De-a lungul istoriei masele nu au avut idei politice, dar astăzi „cred că au dreptul să impună și să dea putere de lege locurilor lor comune” dobândite la cafenele sau reuniuni politice. Dar datorită *ermetismului său* masa socială nu are și nu poate avea idei politice pozitive pentru că nu acceptă dialogul și raportarea la instanțe superioare. În locul argumentelor ele recurg la violență rezultatul fiind tot mai pronunțata dezagregare a societății. Astfel, *formalitățile, normele și politețea care sunt fundamentale existenței societății*, făcând posibilă viața socială, sunt tot mai mult contestate; „în relațiile sociale se suprimă buna educație”⁴² și relațiile sexuale își reduc la minimum formalitățile.

Masa socială recurge la violență și proclamă ca singură normă anularea oricărei norme în comportamentul social-politic. Ea proclamă violența ca *prima ratio*. Fascismul, bolșevismul și sindicalismul — susține gânditorul spaniol — sunt exemple tipice de mișcări politice reprezentative pentru masa socială. Ele au fost înconjurate cu entuziasm pentru că omul-masă se regăsește în modul lor de a acționa. La fel ca și omul-masă ele nu expun motive și nu își întemeiază dezideratele politice pe valorile și normele culturii, ci încearcă să-și impună punctele de vedere prin forță.

Spre deosebire de masa socială elitele nu consideră violența ca unicul mod de integrare în viața social-politică. Ele acționează în principal în registrul social simbolic și recurg la violență numai atunci când apelul la normele și mijloacele culturii devine inefficient. Deci violența aristocrației este — susține Ortega y Gasset — *ultima ratio*.

Plecând de la distincția între cultură și civilizație, Ortega y Gasset face câteva considerații asupra tehnicii și asupra omului de știință.

Tehnica contemporană s-a născut din fuziunea capitalismului cu știința experimentală. Însă nu orice tehnică are la bază demersurile științei. De exemplu, cu toate că ajunsese la un înalt grad de dezvoltare, tehnica Chinei nu se baza pe știința fizicii. Numai tehnica Europei moderne posedă o rădăcină științifică, fapt care face posibil progresul ilimitat, creșterea semnificativă a nivelului de trai și a numărului populației. Astfel, cu toate că între secolele al V-lea și al XVIII-lea populația Europei nu a depășit niciodată 180 milioane, între 1800 și 1914 ea s-a ridicat brusc a 460 de milioane de locuitori.

Cine a făcut posibilă însă o asemenea dinamică a vieții sociale și economice? Cine exercită astăzi puterea? Cine impune epocii structura spiritului său? Burghezia fără îndoială. Dar cine este grupul care din interiorul acestei burghezii este considerat aristocrația prezentului? Fără îndoială

³⁹ *Op. cit.*, p. 4.

⁴⁰ *Op. cit.*, p. 4.

⁴¹ *Op. cit.*, p. 9.

⁴² *Op. cit.*, p. 74.

acela al tehnicienilor : ingineri, medici, oameni de afaceri, profesori etc. *Și în acest grup al tehnicienilor cine reprezintă gradul cel mai înalt de puritate? Fără îndoială că omul de știință*⁴³.

După Ortega y Gasset omul de știință este prototipul omului-masă. „Și nu din întâmplare nici prin imperfecțiunile personale ale fiecărui om de știință, ci pentru că însăși știința — bază a civilizației — îl transformă automat în om-masă, adică face din el un primitiv, un barbar modern”⁴⁴. Mersul înainte al științei permite angajarea masivă a omului mijlociu în activitatea științifică pentru că ea este algoritmică făcându-l să lucreze ca o mașină. Caracterul închis, exactitatea metodelor și mai ales specializarea excesivă fac ca unitatea de semnificație a științei în ansamblu ei să nu mai fie direct percepută de omul de știință; „...această specializare a creat o categorie de oameni extrem de ciudați. Cercetătorul care a descoperit un nou fapt natural, prin forța lucrurilor, dobândește (...) o impresie de forță și suficiență. Cu o anumită aparență a dreptății el se va considera un om « care știe »”⁴⁵. Dar știința sa nu este decât un fragment care împreună cu multe altele alcătuiesc adevărata știință. „Aceasta este situația intimă a specialistului care în timpul primilor ani ai acestui secol a atins cea mai frenetică exagerare. Specialistul știe foarte bine micul său colț de univers dar ignoră restul în mod radical”⁴⁶. *Acest specialist care se vede limitat chiar de imperativele cercetării științifice se va comporta în toate domeniile pe care le ignoră nu ca un ignorant ci ca un specialist*. În politică, în artă, în uzanțele sociale și chiar în alte științe el va adopta atitudini de primitiv neadmitând că există specialiști și pentru domeniile respective. Oricine vrea „poate să observe stupiditatea cu care gândesc, judecă și acționează astăzi (...) în problemele generale ale vieții și ale lumii oamenii de știință (...). Această condiție de a nu asculta, de a nu se supune unor instanțe superioare, pe care am prezentat-o în mai multe rânduri drept caracteristica fundamentală a omului-masă”⁴⁷ — susține Ortega y Gasset — atinge limita maximă la acești oameni fragmentar calificați.

În trecutul nu prea îndepărtat oamenii se puteau împărți în două categorii — savanți și ignoranți. Actualul specialist însă nu poate fi încadrat în nici una din categoriile de mai sus, situația fiind fără precedent în istorie, căci este savant în domeniul său și ignorant în celelalte.

5. Concluzia raționamentelor complexe făcute de Ortega y Gasset este că „atributul distinctiv (caracteristic) al momentului este acela că sufletul mediocru știindu-se mediocru, are îndrăzneala să afirme drepturile mediocrității și să le impună pretutindeni”⁴⁸. Cu alte cuvinte masa socială contestă bagajul simbolic al societății și în formele cele mai cuprinzătoare ale acestei contestări, rod al ermetismului propriu, ea contestă minoritățile de elită. Masele „calcă în picioare”, chiar instituțiile care sunt baza civilizației actuale, precum și principiul rolului preeminent al aristocrației în societate.

⁴³ *Op. cit.*, p. 112.

⁴⁴ *Op. cit.*, p. 113.

⁴⁵ *Op. cit.*, p. 116.

⁴⁶ *Op. cit.*, p. 116.

⁴⁷ *Op. cit.*, p. 117.

⁴⁸ *Op. cit.*, p. 10.

Instrumentul prin care masa socială poate produce o ruptură în logica devenirii social-istorice — afirmă Ortega y Gasset — este instituția statului. „Astăzi statul a devenit o mașină formidabilă care funcționează în mod prodigios cu o minunată eficacitate prin cantitatea și precizia mijloacelor sale”⁴⁹. Omul-masă vede în stat o putere anonimă și de aceea el se simte solidar cu statul; el crede că această instituție îi aparține și cere ca statul să-i rezolve problemele „cu mijloacele lui gigantice și invincibile”⁵⁰.

Credința efectivă a masei anonime că statul îi aparține, materializată în sintagma „statul sunt eu”, va duce la transformarea sa într-un instrument de luptă împotriva minorităților creatoare. Etatismul va aduce o tot mai mare birocratizare. Urmarea va fi „anularea spontaneității istorice”⁵¹ a elitelor creatoare. Etatismul este deci forma superioară pe care o ia violența omului-masă, în spatele mașinii de stat aflându-se masele rebele. De aceea — susține gânditorul spaniol — lozincă fascismului italian „totul pentru stat, nimic în afara statului, nimic contra statului”⁵² vine să demonstreze că regimul politic fascist este o afirmare tipică a omului de masă care subordonându-și puterea de stat tinde să anuleze orice acțiune a minorităților creatoare.

6. Acestea fiind dimensiunile fundamentale ale concepției lui Ortega y Gasset asupra distincției de esență între elite și mase se impun câteva considerații critice.

Unul dintre elementele originale ale concepției sale este sistemul conceptual. Conceptele de bază ale studiului sunt cele de „om-masă”, „masă-socială”, „om-superior” (de elită), „minoritate creatoare”, „fapt al aglomerației”, „stat” etc. Multe dintre acestea trimit în mod precis la anumite dimensiuni ale vieții social-politice, de exemplu conceptul de „minoritate creatoare”. Este de remarcat însă că la anumite concepte referința nu mai este atât de precisă; cauzele rezidă în faptul că noțiunile sunt elaborate prin alte mijloace decât cele specifice științei (construcția metaforică) precum și în lipsa de referință a conceptelor, rezultat al modului în care sunt construite definițiile.

Nu toate definițiile sunt caracteristice, adică nu toate scot în evidență acele predicte ale clasei de entități definite care să exprime esența noțiunii (conceptului) și care să permită o delimitare satisfăcătoare de celelalte clase de entități. Acest fapt se întâmplă cu unul din conceptele-cheie — conceptul de „om-superior”. După cum s-a arătat omul superior (de elită) se caracterizează prin întima necesitate de a face apel la reguli exterioare și superioare în serviciul cărora se înrolează în mod liber. Astfel definit omul de elită nu poate fi distins (deosebit) cu precizie de anumiți indivizi care, urmând modelul cultural al societății în care trăiesc, își fac în mod exemplar datoria supunându-se imperativelor sociale care îmbracă forma normelor și regulilor de comportament, dar care practică o cultură reproductivă, de nivel inferior neputând fi incluși în sfera de cuprindere a conceptului de elită.

⁴⁹ *Op. cit.*, p. 125.

⁵⁰ *Op. cit.*, p. 126.

⁵¹ *Op. cit.*, p. 126.

⁵² *Op. cit.*, p. 128.

Altă problemă discutabilă a gândirii sociale expusă de Ortega y Gasset în lucrarea *Revolta maselor* este aceea a modului în care definește statutul omului de știință contemporan. Etichetându-l cu termenul de „barbar modern” Ortega y Gasset amplifică, în mod nejustificat, firești insuficiențe în comportamentul oricărui grup socio-profesional. De fapt, omul de știință este adevăratul creator al actualei civilizații. Deci, nu se poate spune că el este agentul prin care irraționalitatea masei sociale își face loc pe scena istoriei.

În problema statului—gânditorul spaniol pleacă de la teze cu un înalt grad de obiectivitate. Într-adevăr relativ la libertatea de manifestare a societății civile etatizarea vieții social-politice reprezintă un pericol considerabil. Dar de aici nu se poate trage concluzia că „etatismul reprezintă forma superioară pe care o ia violența și acțiunea directă”⁵³ a maselor care văzând în stat o mașină anonimă o folosesc pentru a se impune în fața minorităților creatoare. De fapt rolul statului depinde în mod covârșitor de modul de a fi al elitei politice. Concretizând această idee Vilfredo Pareto afirmă că atâta vreme cât elita guvernantă își menține calitățile care au adus-o la putere este puțin probabil ca să fie înlocuită de o altă grupare politică. J. M. Keynes a arătat și el că elita politică, bazându-se pe cunoaștere, poate să folosească instituția statului în scopul prezervării și întăririi pozițiilor sale în societate. Validitatea gândirii lui J. M. Keynes a fost probată de modul în care capitalismul vest european a depășit criza în care se găsea în deceniul al patrulea al secolului nostru.

În ceea ce privește conceptele de „om de elită” și „minoritate creatoare” trebuie să mai arătăm că Ortega y Gasset pleacă de la presupuziții ontologice care nu-și găsesse un corespondent deplin în realitatea social-istorică. Susținând un punct de vedere „radical aristocratic” el consideră în mod eronat că numai elitele politice au un rol pozitiv în istorie, singura calitate a maselor fiind aceea de a executa comenzile sociale în sensul cel mai strict al cuvântului. Dar, după cum afirmă Vilfredo Pareto, masele au cel puțin rolul de a aduce la putere noi minorități care vor fi agenți ai progresului istoric. De aici și faptul că *istoria este un proces la care își aduc contribuția în măsură și în maniere diferite atât elitele cât și masele*.

Prin urmare se poate spune că insuficiența penetrare în intențiunea (conținutul conceptelor și neadâncirea problematicii prin apel la evenimente istorice reale a dus la interpretări, dacă nu greșite, în orice caz unilaterale.

7. Cu toate aceste reale dificultăți concepția lui Ortega y Gasset are importante elemente pozitive. El sesizează corect și subliniază că împărțirea societății în elite și mase este o constantă a istoriei. Apoi el arată că elitele au un rol covârșitor în istorie, fiind adevăratele grupuri sociale creatoare de cultură și civilizație. În acest sens, deosebit de valoroasă mi se pare teza că există o identitate (parțială, adăugăm noi) între raționalitatea socială, intrinsecă societății, transcendentă în raport cu individii, și modelul de raționalitate pe care, pentru anumite perioade istorice, îl propun elitele.

Dar cea mai însemnată contribuție este înțelegerea și expunerea amănunțită a conflictului valoric existent între elite și mase. Și această

⁵³ *Op. cit.*, p. 129.

determinație a vieții sociale este considerată de Ortega y Gasset ca o constantă a istoriei. La nivelul conceptelor Ortega y Gasset expune conflictul între grupurile creatoare de istorie, și cele incapabile să mențină și să ducă mai departe viața socială ca, conflict între două tipuri umane : „omul superior” (de elită) și „omul-masă”. În prezent — susține Ortega y Gasset — confruntarea între cele două grupuri sociale îmbracă forma conflictului între valorile tradiționale și noua „tablă” de valori, rezultat al schimbărilor sociale aduse de imensul progres tehnologic din ultimele două secole. Această idee fecundă va deveni una din temele predilecte ale gândirii sociale a celei de-a doua jumătăți a secolului nostru, fapt suficient pentru a sublinia, încă o dată, dacă mai era nevoie, valoarea deosebită a concepției lui Ortega y Gasset.